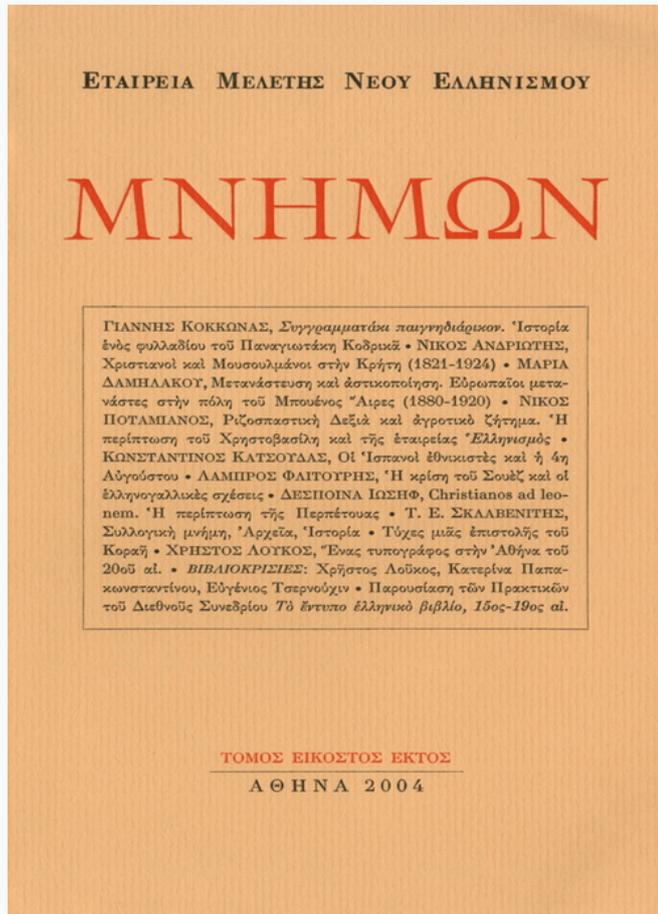

Μνήμων

Τόμ. 26 (2004)

Γιάννης Κόκκωνας, Ο πολίτης Πέτρος Σκυλίτζης Ομηρίδης, 1784-1872. Μελέτη της συμμετοχής ενός ελάσσονος σε γεγονότα μείζονος σημασίας

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ

doi: [10.12681/mnimon.843](https://doi.org/10.12681/mnimon.843)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΛΟΥΚΟΣ Χ. (2004). Γιάννης Κόκκωνας, Ο πολίτης Πέτρος Σκυλίτζης Ομηρίδης, 1784-1872. Μελέτη της συμμετοχής ενός ελάσσονος σε γεγονότα μείζονος σημασίας. *Μνήμων*, 26, 257-260.

<https://doi.org/10.12681/mnimon.843>

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Γιάννης Κόκκωνας, 'Ο πολίτης Πέτρος Σκυλιτζής 'Ομηρίδης, 1784-1872. Μελέτη τής συμμετοχής ενός ελάσσονος σέ γεγονότα μείζονος σημασίας, 'Εταιρεία Μελέτης Νέου 'Ελληνισμού, Παράρτημα του περιοδικού *Μνήμων* αρ. 13, 'Αθήνα 2003, 285 σ.

Έχουν αναλυθεί οί λόγοι για τούς όποιους τó 1821 παραμελήθηκε ώς άντικείμενο έρευνας και διδασκαλίας άπό τήν άναυωμένη μετά τó 1974 έλληνική ιστοριογραφία. 'Υπάρχουν φυσικά και σημαντικές έξαιρέσεις πού άκριβώς δείχνουν πόσο θά είχαν διευρυνθεί οί προσεγγίσεις μας για τó μείζον αυτό γεγονός, τού όποίου ή έμβέλεια ξεπερνά κατά πολύ τά όρια τής έλληνικής ιστορίας, άν δέν είχαν ισχύσει κάποιες άγνοιες και έμμονές ότι δέν προσφερόταν για τή θεματική τής «νέας ιστορίας». 'Η διδακτορική διατριβή τού Γιάννη Κόκκωνα άποτελεί μία άπό αυτές τις έξαιρέσεις.

‘Ο συγγραφέας έπιχειρεί νά δείξει πόσο σημαντική ήταν ή συμβολή ένός «ελάσσονος» πολιτικού παράγοντα στην προετοιμασία, έναρξη, πολιτική συγκρότηση και διαχείριση τής 'Ελληνικής 'Επανάστασης. Στο πρόσωπό του συμπυκνώνεται ή δράση κάποιων δεκάδων άκόμη «όργανικών» διανοουμένων πού με τή μόρφωση, τις ευρωπαϊκές έμπειρίες, τó ζήλο, τόν άκτιβισμό, τήν άυταπάρνηση πολλές φορές, συντέλεσαν άποτελεσματικά στό νά έπιλεγεί, άντι άλλης τακτικής, ή άμηση καταφυγή στα όπλα για τήν άπελευθέρωση και πολιτική ύπαρξη τού έλληνικού έθνους, και στην συνέχεια, μέσα στον 'Αγώνα, βοήθησαν ούσιαστικά άπό ποικίλες θέσεις στην έδραίωση και λειτουργία τών έπαναστατικών θεσμών (συντάγματα, διοίκηση, δικαστήρια, τοπικές άρχές κλπ.).

‘Ο Πέτρος Σκυλιτζής 'Ομηρίδης ήταν γόνος σημαντικής οικογένειας λογίων και εμπόρων τής Σμύρνης. Οί εύνοϊκές προϋποθέσεις πού παρείχε τó συγγενικό περιβάλλον για τήν άνέλιξη του, διευρύνθηκαν

άκόμη περισσότερο όταν για έμπορικούς σκοπούς βρέθηκε στη Μασσαλία. Δύο φορές θά ιδρύσει εκεί έμπορικό όικο, τή δεύτερη φορά (1814-1818) θά ευδοκιμήσει τόσο ώστε νά έχει περιουσία 600.000 φράγκων. 'Η άμηση γνωριμία με τις ιδέες και τις έμπρακτες συνέπειες τής Γαλλικής 'Επανάστασης θά διαμορφώσουν τή φιλελεύ-

θηρη ιδεολογία του και θά τόν φέρουν κοντά σέ άλλους διανοουμένους πού ήθελαν τή μυστική προετοιμασία τής 'Επανάστασης. Θά μυηθεί στον τεκτονισμό και θά λάβει μέρος, τó 1814 στό Παρίσι, στις συνεδριάσεις τών μελών τού 'Ελληνόγλωσσου Ξενοδοχείου. Τó 1818 θά άποκτήσει γαλλική ύπηροότητα, θά διαλύσει τó έμπορικό του

κατάστημα και θά φύγει για την Κωνσταντινούπολη, όπου θά συμμετάσχει στην εκεί δράση τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας για τὴν προετοιμασία τῆς Ἐπανάστασης.

Μὲ τὸ ζέσπασμά της θά βρεθεῖ στὰ ναυτικά νησιά (Ψαρά, Ὑδρα καὶ Σπέτσες), θά συντελέσει στὸ νὰ ἐξεγερθοῦν καὶ θά ἐργαστεῖ γιὰ τὸ συντονισμό τῆς δράσης τους. Στὴν ἀρχὴ δρᾷ κυρίως στὶς Σπέτσες, τὶς ὁποῖες ἐκπροσωπεῖ ὡς παραστάτης στὴν Ἀ' Ἐθνοσυνέλευση. Ἐπανερχόμενος στὸ νησί συντάσσει, μεταξύ τῶν ἄλλων, τὸ προσωρινὸ πολίτευμα τῶν Σπετσιωτῶν καὶ λίγο ἀργότερα μεσολαβεῖ στὸν κατευνασμό τῶν πληρωμάτων πού εἶχαν ἐξεγερθεῖ κατὰ τῶν προυχόντων. Γενικά μὲ τὶς γνώσεις καὶ ἱκανότητές του παρέσχε στους Σπετσιώτες τὴν πολιτικὴ ἐκπροσώπηση πού εἶχαν ἀνάγκη καὶ φαίνεται ὅτι ἔτσι ἀπέκτιψε κάποιον κοινωνικὸ ἔρεισμα, πού τόσο ἔλειψε ἀπὸ ἄλλους ἐτερόχθονες διανοούμενους, καὶ τὸ ὁποῖο τοῦ ἐπέτρεψε μεγαλύτερη αὐτονομία ἀπέναντι σὲ ἡγετικά πρόσωπα καὶ ομάδες πού προὔπληξαν ἢ διαμορφώθηκαν μέσα στὴν Ἐπανάσταση. Ἀγωνίζεται κι αὐτὸς γιὰ τὴν ὑπαγωγή τῶν τοπικῶν ἐξουσιῶν στὴν κεντρικὴ διοίκηση, τοῦ τοπικοῦ στὸ ἐθνικὸ —ἢ σχετικὴ ἀποστολὴ του στὴν Κρήτη τὴν ἀνοιχτὴ τοῦ 1822 δείχνει πόσο ὑπολόγιζε σ' αὐτὸν ἢ ἐπαναστατικὴ κυβέρνησή—, γρήγορα ὅμως ἀπογοητεύεται ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ἡγεσία καὶ ἀναζητᾷ μὲ μερικὸς ἄλλους θεραπείαι εἶτε μὲ τὴ δημιουργία καὶ δράση ἐταιρειῶν κατὰ τὰ τεκτονικὰ πρότυπα εἶτε κυρίως μὲ τὴν πρόσκληση τοῦ Ἰω. Καποδίστρια καὶ τῶν ἀδελφῶν του στὴν ἐπαναστατημένη χώρα. Πηγαίνει μάλιστα ὁ ἴδιος στὴν Κέρκυρα γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει τὴν ἐπιτυχία τοῦ σχεδίου. Τὸ 1826 βρίσκεται ἐγκατεστημένος στὴν Ἐρμούπολη καὶ θά ἐκπροσωπήσει τοὺς κατοίκους τῆς στὴν Γ' Ἐθνοσυνέλευση, ἢ ὁποῖα θά ἐκλέξει τὸν Ἰω. Καποδίστρια Κυβερνήτη τῆς Ἑλλάδας.

Οἱ στενὲς σχέσεις τοῦ Σκυλίτζη μὲ τὸν Βιάρο Καποδίστρια θά τοῦ ἐξασφαλίσουν θέσεις στὸ καποδιστριακὸ δικαστικὸ σύ-

στημα: εἰρηνοδίκης Σπετσῶν, πρόεδρος τοῦ Πρωτοκλήτου Δικαστηρίου Βορείων Σποράδων. Ὡστόσο, θά ἀρνηθεῖ μετάρθεσθ' αὐτὸν σὲ δικαστήριον τῆς Μάνης, θά ἰδιωτεύσει στὶς Σπέτσες καὶ θά προσχωρήσει στὴν ἀντιπολίτευση: ὑπογράφει ἀντικυβερνητικὴ ἀναφορὰ τὸ 1831 μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐξοριστεῖ μαζί μὲ ἄλλους ἀπὸ τὶς Σπέτσες. Θά καταφύγει στὴ Σμύρνη καὶ θά ἐπανέλθει μετὰ τὴν ἀφίξη τῆς Ἀντιβασιλείας. Θά ἀποτελέσει στὴν ἀρχὴ μέλος τοῦ δικαστηρίου τῶν Ἐφετῶν. Ἡ ἐγκατάστασή του ὅμως στὸν διαμορφούμενον Πειραιά, ἢ ἀπόκτηση ἐκεῖ σημαντικῆς ἀκίνητης περιουσίας, οἱ γνώσεις καὶ οἱ γνωριμίες του θά τοῦ ἐπιτρέψουν νὰ καταλάβει τρεῖς φορὲς τὸ ἀξίωμα τοῦ δημάρχου. Ὑποστηρίζει, ἐναντι ἄλλων ἐρμηνεϊῶν, τὸ ρόλο του στὴν Ἐπανάσταση. Τὸ 1870, ὀγδόντα ἐξὶ ἐτῶν, συντάσσει τὴν αὐτοβιογραφία του. Πεθαίνει δύο χρόνια ἀργότερα.

Ὁ Κόκκινας διερεύνησε ὅλες τὶς πτυχὲς τῆς δράσης τοῦ Σκυλίτζη μὲ θαυμαστὴ γνώση τῶν ὄσων ἔχουν δημοσιευτεῖ, μὲ νέες ἀναγνώσεις τῶν ἤδη γνωστῶν πληροφοριῶν καὶ μὲ τὴν ἀνακάλυψη πολλῶν ἀγνωστων τεκμηρίων (τὰ σημαντικότερα ἀπὸ αὐτὰ δημοσιεύονται σὲ παράρτημα). Τὸ σημαντικότερο ὅμως εἶναι ὅτι τόλμησε γενναίως καὶ πρωτότυπες ὑποθέσεις καὶ μὲ κριτικὸ πνεῦμα ἔδωσε ἐνδιαφέρουσες ἀπαντήσεις. Οἱ ἀπαντήσεις αὐτὲς θά εἶχαν ἴσως περιορισμένο ἀποτέλεσμα ἂν δὲν προχωροῦσε καὶ σὲ κάτι πού μὲ τὴν πρώτη ματιὰ φαίνεται ριψοκίνδυνο γιὰ ἕναν ἱστορικό. Ἀντὶ δηλαδὴ νὰ περιοριστεῖ στὰ ὅσα οἱ πηγὲς μαρτυροῦσαν γιὰ τὸν Σκυλίτζη, προσπάθησε νὰ συμπληρώσει τὰ κενὰ στὴ ζωὴ καὶ δράση του μὲ ὅσα συνέλεξε γιὰ ἄτομα πού βρέθηκαν στὸ ἴδιο οἰκονομικὸ, πολιτικὸ, διανοητικὸ καὶ ἰδεολογικὸ περιβάλλον. Γιὰ παράδειγμα, δὲν γνωρίζουμε τί ἀκριβῶς ἔκανε ὁ Σκυλίτζης στὴν Κωνσταντινούπολη ἀπὸ τὰ τέλη 1818 ἢ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1819 ἕως τὶς ἀρχὲς τοῦ 1821· οὔτε βρίσκεται τὸ ὄνομά του στοὺς διασωθέντες καταλόγους τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας.

Μὲ θαυμαστὴ ἱκανότητα καὶ γνώση ὁ

Κόκκωνας άνασυνθέτει ψηφίδες αύτῆς τῆς «χαμένης» δράσης τοῦ βιογραφούμενου με τὴν άνάδυσή τοῦ κλίματος ποῦ επικρατοῦσε στὰ ἡγετικά κλιμάκια τῆς Φ. Ε. καὶ στοὺς Ἑλληνας τῆς Πόλης. Καὶ πειστικά επιχειρηματολογεῖ ὅτι ἡ στάση τοῦ Σκυλίτζη δὲν μποροῦσε νὰ εἶναι διαφορετική ἀπὸ τὴν αντίστοιχη ἐνὸς ὁμοϊδεάτη Φιλικοῦ γιὰ τὸν ὅποιο ἔτυχε νὰ διασωθοῦν περισσότερα τεκμήρια. Τὸ ἴδιο κάνει γιὰ νὰ ἀποδώσει καλύτερα καὶ τὴν ὑπόλοιπη προεπαναστατική, ἐπαναστατική καὶ μετεπαναστατική πορεία τοῦ Σκυλίτζη. ‘Ο τρόπος με τὸν ὅποιο επιχειρεῖται αὐτὴ ἡ «συμπλήρωση», οἱ ἐπιφυλάξεις ποῦ πάντα διατυπώνονται, ἡ ἀκριβῆς ἀναζήτηση τῆς κατάλληλης συμπληρωματικῆς μαρτυρίας καὶ ἡ προειδοποίηση τοῦ ἀναγνώστη γιὰ τὸ ρόλο ποῦ ἐξυπηρετεῖ, νομιμοποιοῦν πλήρως τὸ ὅλο ἐγχείρημα καὶ τὸ ἐντάσσουν ὁμαλὰ στὸν ἱστορικό λόγο. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι μιὰ ἀφήγηση ποῦ ρέει, ποῦ πολλὲς φορὲς ἔχει τὴ χάρη ἱστορικοῦ μυθιστορημάτος, ἀλλὰ πρόκειται γιὰ αὐστηρὰ ἐλεγμένο ἱστορικό λόγο.

Ἐνα τόσο σημαντικὸ ἔργο θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε προκαλέσει ἕναν οὐσιαστικό διάλογο καὶ, γιὰτὶ ὄχι, ἕναν ἀντίλογο, ἀφοῦ τοιαῦτα, ὅπως ἀνέφερα, ὑποθέσεις ποῦ εἶναι πιθανὸν ὅτι δὲν βρίσκουν ὅλους σύμφωνους. Κάτι τέτοιο ὅμως θὰ μποροῦσε νὰ συμβεῖ μόνον ἂν ἦταν διαφορετικά ὀργανωμένοι ὁ ἐπιστημονικός διάλογος καὶ ἂν ἡ ἀξιολόγηση τῶν ἐκάστοτε ἐκδιδόμενων ἔργων εἶχε ἄλλα κριτήρια.

Περῶ τώρα σὲ κάποιες παρατηρήσεις. Νομίζω ὅτι ἡ προσέγγιση ποῦ επιχειρεῖται θὰ κέρδιζε ἀκόμη περισσότερο ἂν σκιαγραφοῦνταν κάπως περισσότερο καὶ οἱ ἀντίθετες συμπεριφορὲς, ἰδιαίτερα μέσα στὴν Ἐπανάσταση. Ἐπίσης, ὁ Σκυλίτζης, μολονότι φαίνεται ὅτι ἀπέκτησε, ὅπως ἰσχυρίστηκα, κάποια κοινωνική βάση στὶς Σπέτσες, καὶ ἀργότερα στὴν Ἐρμούπολη (τὸ πόσο βοήθησαν οἱ προεπαναστατικές του γνωριμιές με ἐμπόρους καὶ πλοιάρχους μὲνει νὰ ἀποδειχθεῖ), καὶ ἔτσι εἶχε περισσότερη ἀνεξαρτησία, σὲ σύγκριση με τοὺς

ὁμοίους τοῦ διανοουμένους, ἀπέναντι σὲ ἡγετικούς παράγοντες, εἶναι πολὺ πιθανὸ ὅτι κινήθηκε καὶ αὐτὸς στὶς γενικὲς γραμμὲς πολιτικῆς δράσης ποῦ αὐτοί, ἰδιαίτερα ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Κωλέττης, διέγραψαν καὶ σὲ μεγάλο βαθμὸ πέτυχαν νὰ ἐπιβάλουν ὡς τὶς πιὸ ἐνδεδειγμένες γιὰ τὴν πολιτικὴ ὀργάνωση τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τὶς σχέσεις τους με τὶς μεγάλες δυνάμεις τῆς ἐποχῆς. Ἡ ἐπιμονὴ τοῦ στὴν πολιτικὴ λύση Καποδίστρια, στὴν ὅποια ἐξἄλλου φαίνεται ὅτι δὲν ἀντιδρούσε καὶ ὁ Κωλέττης, δὲν ἀναρεῖ κατ’ ἀνάγκη αὐτὴ τὴν ὑπόθεση. Πολλοὶ ποῦ θεώρησαν ἀναγκαῖα τὴν κάθοδο τοῦ Καποδίστρια εἶχαν συμφωνήσει καὶ στὴν αἴτηση ἀγγλικῆς προστασίας καὶ στὴν πρόσκληση Γάλλου πρίγκιπα (στὴν τελευταία ἀπόπειρα εἶναι πιθανὸν ὅτι μετεῖχε καὶ ὁ Σκυλίτζης). ‘Ο,τι προεῖχε, ἦταν νὰ ἐξέλθει ὁ ἀγώνας ἀπὸ τὸ ἐπικίνδυνο ἀδιέξοδο.

Εἶναι ἐνδιαφέρον, πάντως, νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι μεταξὺ τῶν συνεργατῶν ποῦ ἐπέλεξε ὁ Καποδίστριας καὶ οἱ ἀδελφοὶ του, ὅταν ἄσκησαν τὴν ἐξουσία, ἦταν καὶ ἄτομα ποῦ καταγράφονται μεταξὺ τῶν πιὸ δραστήριων Φιλικῶν. Ἴσως ἀναζήτησαν στὴν πολιτικὴ του κάποιοι ἀπὸ τοὺς στόχους ποῦ ὁ παραμερισμὸς τῶν ἐκπροσώπων τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ἀπὸ τὰ πολιτικά δρώμενα τῆς Ἐπανάστασης ἄφησαν ἀνεκπλήρωτους. Καὶ ἐν ὀνόματι αὐτῶν τῶν στόχων, κυρίως ἡ στάση τοῦ Κυβερνήτη κατὰ τῶν προκρίτων, συνέχισαν νὰ τὸν ὑποστηρίζουν ὅταν τὸ καθεστῶς του, γιὰ πολλοὺς λόγους, εἶχε μετατραπεῖ σὲ ἀνελεύθερο καὶ ἀστυνομικό. Ἐδῶ φαίνεται ὅτι δοκιμάστηκε ὁ φιλελευθερισμὸς τοῦ Σκυλίτζη, ὅπως καὶ ἄλλων, καὶ σταδιακὰ ἀποχωρίστηκε ἀπὸ ἕνα σύστημα διακυβέρνησης ποῦ ὀδηγήθηκε καὶ αὐτὸ σὲ ἀδιέξοδο. Τὸ ἴδιο ἔκανε καὶ ὁ Κωλέττης.

Ἐπομένως, ἴσως νὰ ἐπιτρέπεται καὶ κάποια ἄλλη ἐκδοχὴ ἀπὸ αὐτὴ τῆς κολακείας καὶ τοῦ καιροσκοπισμοῦ ὅταν ἀπὸ τὴ Σμύρνη, τὸ 1832, ἐπαινεῖ με τὰ πιὸ θερμὰ λόγια τὸν Μαυροκορδάτο («σᾶς θαυμάζω, σᾶς συγχαίρομαι [...]») γιὰ τὴ συμβολή

του στις πολιτικές εξελίξεις, μιὰ και ὑπῆρξε ὁ κορυφαῖος τοῦ ἀντικαποδιστριακοῦ ἀγώνα και κατὰ κάποιον τρόπο διεΐδε καλύτερα ἀπὸ τοὺς ἄλλους τοὺς κινδύνους γιὰ τὸ μέλλον τοῦ νέου κράτους ἀπὸ τὴν ἐπιμονὴ τοῦ Κυβερνήτη, παρὰ τις ἀγαθὲς προθέσεις του, στὶς δικές του μόνο ἐπιλογές. "Ἄν ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα, τότε νομίζω θὰ ζητούσαμε, ὑπερβολικὰ πάντοτε, ἀπὸ τὸν συγγραφέα νὰ εἶχε ἐπιχειρήσει ἐξίσου ἀναλυτικὰ νὰ μᾶς ἐξηγήσει τὸ πῶς ὁ ἥρωάς του ἔγινε ἀντικαποδιστριακός. Ἀπὸ ποιὲς διαδρομὲς και μὲ ποιὰ, ἐνδεχομένως, βασιανιστικὰ διλήμματα. Και ὑπῆρχαν πολλὰ τεκμήρια, ἂν ἔχι πάντα γιὰ τὸν Σκυλίτζη, ἀλλὰ ὅπωςδήποτε γιὰ ὁμοιδεάτες του ποὺ θὰ ἐπέτρεπαν πολλὲς «συμπληρωτικὲς» μαρτυρίες γιὰ νὰ σκιαγραφηθεῖ περισσότερο και αὐτὴ ἡ περίοδος τῆς ζωῆς και δράσης του.

Πρέπει βέβαια νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι ἡ διατριβὴ τοῦ Κόκκωνα σταματοῦσε στὸ 1827 και ὅτι τὰ δύο τελευταῖα κεφάλαια τοῦ βιβλίου, τὰ ὁποῖα καλύπτουν τὴν περίοδο 1828-1872, προστέθηκαν ὅταν ἀποφασίστηκε ἡ ἐκδοσι, γιὰ νὰ ἔχει ὁ ἀναγνώστης μιὰ ὁλοκληρωμένη εἰκόνα τῆς ζωῆς και τῆς δράσης τοῦ Σκυλίτζη. Ὁ συγγραφέας οὐσιαστικὰ θὰ ἔγραφε ἄλλη μιὰ διατριβὴ ἂν συνέχιζε και γιὰ τὰ μετέπειτα χρόνια τὴν ἐξαντλητικὴν ἔρευνα ποὺ ἔκανε γιὰ τὴν προεπαναστατικὴ και ἐπαναστατικὴ περίοδο. Τὰ ὅσα ἀκολουθοῦσαν

ἦταν και πολλὰ, δεδομένου ὅτι ὁ Σκυλίτζης ἔζησε ὡς τὸ 1872, και προϋπέθεταν ἀντιμετώπιση ἱστορικῶν προβλημάτων ἄλλου ἐπιπέδου, ἀφοῦ τὸ πλαίσιο εἶναι τώρα ἡ καποδιστριακὴ πολιτεία και μετὰ τὸ ἐλληνικὸ βασίλειο. Θὰ μπορούσαν, πάντως, κάποια ζητήματα, ὅπως ἡ χολέρα ποὺ ἐπληξε τὸν Πειραιὰ τὸ 1854 και ποὺ ὑπῆρξε ἡ αἰτία ἢ ἡ ἀφορμὴ γιὰ νὰ ἀπομακρυνθεῖ ὁ Σκυλίτζης ἀπὸ τὸ ἀξίωμα τοῦ δημάρχου, νὰ εἶχαν τὺχει ἐκτενέστερη διαπραγμάτευση.

Οἱ λίγες αὐτὲς ἐπισημάνσεις, ποὺ ξεκινοῦν κυρίως ἀπὸ δικὰ μου αἰτούμενα, δὲν μειώνουν στὸ ἐλάχιστο ἓνα ἔργο στὴ σπουδαιότητα τοῦ ὁποῖου ἀναφέρθηκα ἐπανειλημμένως. Θὰ σημειώνα πάλι ὅτι τὸ ἐγχείρημα τοῦ Κόκκωνα ἀποδεικνύει ὅτι τὸ 1821 μπορεῖ νὰ μολιάσει μὲ τὸ εὖρος τὴν ἱστοριογραφία μας, ἀρκεῖ νὰ μελετηθεῖ, ὅπως στὴν περίπτωσι αὐτῇ, μὲ εὐτυχή ἰσορροπία μεταξὺ ἔρευνας τῶν πηγῶν και κριτικῆς ἀξιοποίησῆς τους.

Τέλος, ἄς σημειωθεῖ, γιὰτι δὲν εἶναι ἔλασσον, ὅτι ὁ συγγραφέας στοιχειοθέτησε ἠλεκτρονικὰ και σελιδοποίησε ὁ ἴδιος τὸ βιβλίο του χρησιμοποιώντας γραμματοσειρὲς ποὺ ἀποτελοῦν τὴν ψηφιακὴ συνέχεια τῶν τυπογραφικῶν στοιχείων τῆς μονοτυπίας, και τὸ ἀποτέλεσμα δείχνει ὅτι ἢ νέα τεχνολογία μπορεῖ νὰ παντρευτεῖ ἄρμονικὰ μὲ τὴν παράδοσι τοῦ Γουτεμβέργιου.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ

David Brewer, 'Η φλόγα τῆς ἐλευθερίας. Ὁ ἀγὼνας τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία 1821-1833. Μετάφρασι ἀπὸ τὰ ἀγγλικὰ Τσιτίνια Σπερελάκη, ἐπιμέλεια Ἑλένη Κεκοροπούλου, Ἀθήνα, Ἐνάλιος, 2004, 439 σ.

Δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξαφνιαῖζει τὸ γεγονός ὅτι ἓνας ἐκδοτικὸς οἶκος ἀποφασίζει νὰ ἐκδώσει στὰ ἑλληνικὰ μιὰ συνοπτικὴ ἱστορία τοῦ 1821 ποὺ ἔγραψε, στηριζόμενος κυρίως σὲ ἀγγλικὲς πηγὲς και βοηθήματα, ἓνας ὁμότιμος καθηγητῆς κλασσικῶν σπουδῶν στὴν Ὁξφόρδη (τὸ copyright ὑπο-

δεικνύει τὸ 2001 ὡς χρόνο τῆς ἀγγλικῆς ἐκδοσης και μιὰ διερεύνησι στὸ διαδίκτυο τὸ ἐπιβεβαίωσε: Νέα Ὑόρκη, Overlook Press, 2001). Ἡ ἐκδηλῆ συμπάθειά του γιὰ ὅ,τι ἐπιχείρησαν οἱ Ἑλληνες προκειμένου νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἐλευθερία τους, ἢ ἱκανότητά του νὰ ἀξιοποιεῖ μαρτυρίες